

Szentmártoni Szabó Géza

Naputazás négyes fogaton

Az ekliptikát Apáczai Csere János *Magyar encyclopaediája* (Utrecht, 1653) nevezte először a Nap útjának (via Solis, ecliptica). Az ókori képzetek szerint ezen az úton halad végig az esztendő során az isteni személyként elképzelt Nap. Fazekas Mihály az 1826. évi *Debreceni Magyar Kalendáriomban* ekként írta le ezt az égi utat:

„Annyi bizonyos, hogy a Nap tavaszkezdettől fogva nyárkezdetig naponként feljebb-feljebb láttatik járni észak felé, attól fogva lejjebb-lejjebb dél felé, egész télkezdetig: ezt a szélességet az ég derekán keresztül méltán nevezhetjük tehát Napútnak (*Ecliptica*). Ezen az úton jár a Hold is, hol feljebb, hol lejjebb tartván, ezen járnak a bujdosó csillagok is. Minthogy pedig a Nap ezen tetsző útját 12 hónap alatt végzi el, a Napút 12 egyenlő részre osztódott, és mindegyik részen egy-egy csillagzat szerkesztetett össze, úgymint: Kost Bika, Kettős, Rák; az Oroszlánt váltja fel a Szűz; Mérőt Skorp, Nyilazó, Bak, Vizező s a Halak. Ezeket közönségesen égi jegyeknek nevezik (*Signa Zodiaci vagy Eclipticae*), lehet Napút jegyeinek is nevezni.”

Az esztendő 365 vagy a szökőévek 366 napján a görög Heliosz, avagy a latin Sol, akit Phoebusként Apollóval azonosítottak, reggeltől estig tartó égi útját nem gyalogszerrel teszi meg, hanem négyes fogattal. A régi magyar irodalomban is szóba került a Nap mitológiai alakja. Prágai András (1590–1636) református prédikátor *Horologii principum* című könyvében (Bártfa, 1628), egy „alcaica ode nótájára formáltatott” betétversben, a napszekérbe fogott lovak neveit is elmondja:

Az bölcs Poéták ily fabulát írnak
Az fényes Napról, hogy szekert annak
Pyrois, Aethon, Phlegon lovak,
És negyedik, az Eous vonják.

Ennek Vulcanus drága szép nyoszolyát,
Nagy mesterséggel az tengerben csinált,
Ezen nyugotja az Nap magát,
Hesperusnak elévén határát.

Az antik írók közül Ovidius mutatta be legjobban azt a tragikus történetet, amely szerint Phaëthon atyjától átvette a napszekeret, de elvesztette a lovak felett az uralmát. Erről Gyöngyösi Istvánnál (1629–1704) olvashatunk néhány sort (*Porábúl megéledet fénix, II, 8, 2.*):

Mint mikor Phaëton sétálni indula,
S a Nap lovaihoz tudatlanul nyúla,
Elkapván a lovak, az égből lehulla,
Általa az egész föld rútul meggyúla.

Publius Ovidius Naso *Formaváltozásainak második könyvéből (Metamorphosis, II, 327–328)* Versegly Ferenc (1757–1822) ekként fordította magyarra Phaëthon sírversét:

Itt fekszik Phaëton, vezetője az égi szekérnek,
Mellyel ugyan nem bírt, de merész próbára rohant volt.

Fáy András eredeti meséi közt pedig már humorosan írt a napszekér balesetéről (Bécs, 1820):

Phaëton elragadván a Nap lovai, s ízekre töredezvén a lángszekér, Jupiter az égiek zsinatjában azt tanácslá, hogy ezentúl a csendes szamarak hordozzák a Napot. „Mit gondolsz, jó atyám – szól a bölcs Minerva –, nem elég, hogy az alvilágban sok főhelyeken ragyognak, még a felvilágban is ők világítsanak?”

A képzőművészetben ógörög vázaképek, mozaikok, reliefek, római érmek, egy Heinrich Schliemann (1822–1890) által kiásott trójai dombormű, majd középkor- és újkori fa- és rézmetszetek, valamint a festmények egységes ikonográfiával ábrázolják a Nap négyes fogatát. A barokk korban, főként a XVIII. században, dekoratív ábrázolásokon jelenik meg újra Heliosz quadrigája.

Erdélyben a bonchidai Bánffy-kastély istállójának kapuja felett, némileg csonkán, de ma is áll az a kőszobor, amely a Rák, az Oroszlán és a Szűz csillagkép felett, tehát a nyári napfordulóhoz igazítva ábrázolja a napszekeret és kocsisát. A kastélyt díszítő szoborgalériát 1753-ban, Bánffy Dénes (1723–1780) megrendelésére, egy kolozsvári szobrász, Johann Nachtigall (1717–1761) készítette. A kastély ma romokban hever, mert 1944-ben a németek felgyújtották. A helyreállítás lassan halad. Biró József (1907–1945) két könyvének és a benne lévő fényképeknek köszönhető, hogy a kastélyról és szobrainak eredeti állapotáról valamit tudhatunk (*A bonchidai Bánffy-kastély, Cluj, 1935; Erdélyi kastélyok, Bp., 1943*).

A fertői Esterházy-kastély Apollo-termében Josef Ignaz Mildorfer (1719–1775) alkotása az a mennyezeti freskó (1766–67), amely kocsiját hajtó napistenként ábrázolja Apollót.

A napszekér később is művészi téma maradt, hiszen ez látható az 1913-ban felépült budapesti Széchenyi Gyógyfürdő kupoláját díszítő aranymozaikon is, amelyet Vajda Zsigmond (1860–1931) festőművész kartonjai alapján Róth Miksa készített.

Mindezek után menjünk végig az éves napúton, amelynek kezdete, a föld északi féltékéről nézve, a tavaszi napéjegyenlőség ideje. A XVI. század máso-

dik feléig még az ókorból származó Julián-naptár dátumait használták. E naptár apró hibája miatt, a március 21-én esedékes tavaszi napéjegylenlőség a XVI. század végére jóval korábbra, március 11-re csúszott vissza, azaz addigra összesen tíznapnyi különbség halmozódott fel benne a csillagászati valósághoz képest. Az 1582-es naptárreform, a XIII. Gergely pápáról elnevezett naptár tíznapnyi rukkoltatással küszöbölte ki a felgyülemlett felesleges napokat, azaz az elmés rendelet szerint abban az évben október 4-e után nem 5-ét, hanem 15-ét kellett számolni. Magyarországon 1588 januárjában iktatták törvénybe az új kalendáriumot, ám még sokáig használatban maradt a régi is, ó-kalendárium néven.

Az asztrológiai képzetek szerint a tizenkét csillagkép mindegyikéhez bolygók is tartoznak. A Nap éves útjához az emberi testrészeket és a négy elemet is hozzákapcsolták. A Nap, az általunk használt Gergely-naptár szerint, látszólagos útján felfelé haladva, március 21-től április 20-ig a Kos csillagképben jár (az ó-naptárban ez a március 11-től április 10-ig terjedő napoknak felelt meg). A Kos csillagkép uralkodó bolygója a Mars, eleme a tűz, testrésze pedig a fő. Krisztus fogantatásának napja március 25-re esik. Ugyancsak ebben az időszakban, március 22. és április 25. között, a holdtölték szeszélyes váltakozása szerint vándorol ide-oda a húsvét ünnepe is, amely a nagycsütörtöki páska-vacsora, illetve Krisztus áldozati bárányként való megjelenítése révén kapcsolódik a Kos csillagjegy szimbolikájához.

Április 21-én a Nap a Kosból a Bika jegyébe lép (az ó-naptárban április 11-én). E csillagkép uralkodó bolygója a Venus, eleme a föld, testrésze a fejlet mozgató nyak, a torok és a gége. A Nap május 20-áig tartózkodik a Bika csillagképben (az ó-naptárban május 10-ig). Ez az időszak tehát az, amelyben a régiek úgy érezték, hogy a szerelemre az égi inspiráció is jelen van.

A Nap május 21-én lép át az Ikrek jegyébe (az ó-naptárban május 11-én), amelynek uralkodó bolygója a Mercurius, eleme a levegő, testrésze pedig a tüdő, a vállak és a karok. Ebbe az asztrológiai keretbe ágyazódott be a pünkösdi húsvétól függő, 35 napot érintő, vándorló ünnepe is. Pünkösdi május 10-én lehetett legkorábban, s június 13-án pedig a legkésőbb. Azaz ez az ünnep az ó-naptárban 95%-ban az Ikrek jegyébe esett. A Szentlélek ünnepe tehát a misztikához közel álló Mercurius, azaz Hermes uralma alá esik. Az *Apostolok cselekedeteiben* leírt, pünkösdi kettős lángnyelvek az Ikrek jegye kettős voltához igazodnak.

A június 21-én (az ó-kalendáriumban június 11-én) bekövetkező nyári napfordulón a Nap látszólagos útján az Ikrekből a Rák csillagképbe lépve a csúcra érkezik, majd mintha a Rák csillagkép kényszeríténé erre, lefelé indul. Innen származik a Ráktérítő neve (Tropicus Cancri). E csillagkép ura a Hold, eleme a víz, testrésze a mell és a tüdő.

A Nap július 21-én lép át az Oroszlán jegyébe, amely a saját háza, itt ő az uralkodó planéta. E csillagjegy eleme a tűz, testrésze a hát, a szív és a máj.

A Nap augusztus 21-én lép át a Szűz jegyébe, amelynek uralkodó bolygója a Mercurius, eleme a föld, testrésze a derék, a gyomor és a belek.

A Nap az őszi napéjegylenlőség idején, szeptember 22-én lép át a Mérleg jegyébe, s immár lefelé halad égi útján. E csillagkép uralkodó bolygója a Venus, eleme a levegő, testrésze a far, a csípők, a köldök, a méh és a két vese.

A Nap október 21-én lép át a Skorpió jegyébe, amelynek uralkodó bolygója a Mars, eleme a víz, testrésze a hólyag és az ágyék.

A Nap november 21-én lép át a Nyilas jegyébe, amelynek uralkodó bolygója a Jupiter, eleme a tűz, testrésze a két comb.

A Nap december 21-én jár a legmélyebben. Ez a téli napforduló ideje. A Nap ekkor, mintegy újjászületve, átlép a Bak jegyébe, amelyben emelkedő útra indul. Innen ered a Baktérítő neve (Tropicus Capricorni). E csillagkép uralkodó bolygója a Saturnus, eleme a föld, testrésze a két térd. A Megváltó születése december 25-én már erre az emelkedő szakaszra esik. A Saturnus uralmához az ókori képzetek a boldog aranykort kapcsolták.

A Nap január 21-én lép át a Vízöntő jegyébe, amelynek uralkodó bolygója ugyancsak a Saturnus, eleme a levegő, testrésze a két lábszár.

A Nap február 19-től március 20-ig (az ó-naptárban február 9-től március 10-ig) a Halak jegyében időzik. E csillagjegy uralkodó bolygója a Jupiter, eleme a víz, testrésze pedig a láb. A húsvét mozgó ünnep, így az azt megelőző nagyböjt idejének kezdete, a hamvazószerda 35 napnyit vándorolhatott február 4-e és március 10-e között. A negyvennapos böjt mindig érinti a február 21-től március 20-ig terjedő időszakot, azaz a keresztyén hal-szimbólika ekkor összefüggésbe kerül az asztrológiával, hiszen a katolikus egyház éppen a hal fogyasztását engedélyezte a nagyböjt idején.

*Héliosz. Vázakép a Kr.e. V. századból.
London, British Museum*

*Helios metope a Kr.e. III. századból. Berlin,
Pergamonmuseum*

Sol a négyesfogattal, római dénár, Kr. u. 132.